

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ: A POLGÁRI ÁTALAKULÁS EREDMÉNYEINEK LEÉPÍTÉSE

Az állam és az egyházak viszonya Magyarországon manapság elsősorban a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény (Ltv.) módosítása körüli viták során került reflektorfénybe. Az alábbiakban azokra a sarkalatos pontokra próbálok felhívni a figyelmet, amelyek e törvény módosítása kapcsán merültek fel ebben a kényes kérdéskörben s amelyek arról tanúskodnak, hogy a magyar egyházügyi szabályozás – a nemzetközi normák figyelmen kívül hagyásával – lényegében a polgári átalakulás előtti állapotokat kívánja visszaállítani. A törvény vitatott – az egyházak bejegyzésével foglalkozó – része nyilvánvalóan a vallásos meggyőződés közösségben történő gyakorlásának jogával foglalkozik. Így nézőpontomat e jog központi jelentősége és a nemzetközi emberi jogi normákban adott pontosabb értelmezése határozza meg.

„A vallás »másokkal közösségben« történő megvallásának szabadsága nem az állam által adományozott ajándék. Ez egy emberi jog és létezése nem függ formális előfeltételek meglététől” – írja az EBESZ égisze alatt készült tanulmány (a továbbiakban: ODIHR-tanulmány).¹ Olyan mondat ez, amelyet sajnos nem lehet elégszer ismételni akkor, amikor hazánkban a legilletékesebb kormánytisztviselők is „kiérdemlendő rangnak” tekintik az egyházi státuszt, az Ltv.-t pedig a „történelmi” egyházak és a „szekták” közötti különbségtétel eszközének.² A törvény módosításának kudarcra után ismét előtérbe kerültek azok a korábbi ötletek is, amelyek a taglétszám, illetve a honosság drasztikus emelésével kívánják a vallási kisközösségek „szaporodásának” gátat szabni.³ A módosítás kérdése szokatlanul nagy port vert fel, politikai és választási szavazatszerző manőverek terepévé vált. Az egyházak regisztrációját azonban Magyarország mellett sajnos még számos országban tekintik olyan kontroll-mechanizmusnak, amellyel a vallási közösségek létrejötte és tevékenysége fölött kíván őrködni az állam. A törvényi rendelkezések szigorításának ígérete – elsősorban a keresztény-jobboldali kormányzatokkal rendelkező országokban – jól fizető választási fogássá is válik, amellyel az új és kisközöségektől idegenkedő polgárok és a domináns egyházak szimpátiáját egyaránt meg lehet nyerni. Az Európai Unió nem véletlenül intette meg hivatalos állásfoglalásában ezen országokat⁴ – köztük név szerint Ma-

gyarországot is –, kijelentve, hogy az Európa több országában megfigyelhető kormányzati szándék mögött a domináns egyházaknak a történelemből jól ismert sajnálatos törekvését lehet megfigyelni, amely a mindenkor politikai hatalom segítségével kívánta marginalizálni az ideológiai ellenfeleknek tartott vallási közösségeket. Az állásfoglalás fölhívja a figyelmet arra a párhuzamra, mely szerint az új vallási mozgalmak megjelenése az európai történelem folyamán sajnálatos módon mindig együtt járt az „eretnekség eszméjének megfogalmazódásával, a keresztes hadjáratok, az inkvizíció és a mártírok történetével”. Az állásfoglalás utal arra is, hogy sok esetben azok a „saját múltjukról és a vallási tolerancia elvéről megfélemedező” közösségek állnak a jelenkori diszkriminációs törekvések mögött, amelyek egykor „szintén hasonló megkülönböztetés áldozatai voltak”.⁵

Mindezek fényében – az Ltv. beharangozott, újabb ostroma előtt – különösen időszerű felidézni azokat az alapelveket, amelyeket a nemzetközi emberi jogi normák az alapvető egyházi státusz (base-level entity status) megszerzésének jogával kapcsolatban egyértelműen megállapítanak.⁶ A következőkben tehát először röviden a vallásszabadság *közösségben való gyakorlásának* jogáról szóló nemzetközi normákat és azoknak a regisztrációs feltételeket illető gyakorlati következményeit foglalom össze, majd röviden összevetem e szempontokat az Ltv. módosító javaslatával, végül egy frissen kínálkozó példa kapcsán említést teszek az állam és az egyházak viszonyát érintő múlt századi polgári átalakulás és a jelenleg megfigyelhető hazai törekvések ellentétes irányú mozgásának jelenségéről.

NEMZETKÖZI EMBERI JOGI NORMÁK ÉS AZ ALAPVETŐ EGYHÁZI STÁTUSZHOZ VALÓ JOG

A tárgyalt kérdéssel kapcsolatban az alábbi nemzetközi okmányokat, illetve dokumentumokat kell mindenképpen megemlíteni:⁷ az ENSZ Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, Nyilatkozat a vallás vagy meggyőződés alapján történő türelmetlenség és megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszö-

bőléséről, az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága által kiadott *General Comment*, amely a fenti nyilatkozat 18. cikkelyét értelmezi,⁸ az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága által kiadott *General Comment, No. 22.*,⁹ az Emberi jogok európai egyezménye, az EBESZ helsinki és madridi záróokmánya, az EBESZ bécsi záródokumentuma (1989), az EBESZ *Human Dimension* szemináriuma „A vallásszabadság alkotmányos, jogi és adminisztratív szempontjairól”,¹⁰ Preliminary Report of the ODIHR Advisory Panel of Experts on Freedom of Religion (1997. október 1.).

Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata fogalmazza meg legelőször azt az elvet, amely majd minden későbbi dokumentum és egyben témánk alapjául is szolgál: „Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismereti és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, *mind közösségben*, mind nyilvánosan, mind a magánéletben *tanítás, életmód, istentisztelet és szertartások végzése* útján való kifejezésre juttatásának jogát.” (*Kiemelés tőlem.*)

A nyilatkozat többi cikkelye rendelkezik még az *egyesülési szabadságról*, a *vallási alapon történő diszkrimináció tilalmáról* és a *törvény előtti egyenlőségről*. A nyilatkozatban megfogalmazott normák mindegyike védelemre talál a többi okmányban is. Noha a *tanítás, életmód, istentisztelet és szertartások közösségben* történő kinyilvánításának elve eleve feltételezi azt, hogy mindehhez megfelelő jogi státusz is kívántatik, a „nyilatkozat a vallás vagy meggyőződés alapján történő türelmetlenség és megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről” 6. cikkelye még konkrétabb támpontokat ad e tekintetben.

A gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadsága többek között a következő szabadságokat tartalmazza:

(a) istentiszteleten való részvétel vagy gyülekezés szabadsága a vallás, illetve meggyőződés ügyében, és helyiségek kialakítása és fenntartása e célra;

(b) megfelelő karitatív vagy humanitárius intézmények létrehozása és fenntartása;

(c) a vallás vagy meggyőződés szertartásaihoz és szokásaihoz kapcsolódó tárgyak megfelelő mennyiségben történő előállítás, birtoklása és használata;

(d) a vonatkozó publikációk megírása, kiadása és terjesztése;

(e) e célra alkalmas helyeken vallás vagy meggyőződés tanítása;

(f) önkéntes adományokért és egyéb hozzájárulásokért való folyamodás és ezek elfogadása egyénektől és intézményektől;

(g) bármilyen vallás vagy meggyőződés előírásai és szabályai által megkövetelt megfelelő vezetők képzé-

se, kinevezése, választása vagy utódlás útján történő kijelölése;

(h) pihenőnapok megtartása és a vallás vagy meggyőződés előírásai szerinti ünnepnapok és szertartások megtartása;

(i) kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás egyénnel és közösségekkel nemzeti és nemzetközi szinten a vallás és meggyőződés tárgyában.

Világos, hogy az itt felsoroltak mindegyike szükségessé teszi egy megfelelő, korporatív jogi státusz megszerzését. Az istentisztelethez való jog például helyiség bérlését vagy tulajdonlását feltételezi. Ebben az esetben meglehetősen körülményes helyzet állna elő akkor, ha például az adott vallási közösség valamely tagjának magántulajdonában lenne az épület. Ebben az esetben ugyanis a tulajdonos halálával vagy a közösségből való távozásával a helyiség közösségi célra történő felhasználása is ellehetetlenülhetne. (Ugyanúgy problémás, ha többen tulajdonolják a helyiséget, hiszen valamelyik tulajdonostárs halálával vagy a közösségből való távozásával hasonló helyzet idéződhet elő.) Nem jelent megoldást az sem, ha egy vallási közösség egyszerű egyesületi formában működik, hiszen az egyesületekre vonatkozó jogszabályok teljesen más rendelkezéseket írnak elő arra vonatkozólag, hogy miként kell a közösség belső ügyeit, döntéseit intézni, mint amit az adott közösség hitvallása egyébként megkívánhat. Ebben az esetben például egy helyiség bérlésére, illetve tulajdonlására, vagy bármilyen intézmény fenntartására egészen más, egy vallási közösség jogos belső autonómiájába adott esetben beavatkozó szabályozás vonatkozna. (Demokratikus döntéshozatali szabályok, döntések peresíthetősége stb.)

Nyilvánvaló az is, hogy a közösségi működés anyagi hátteret kíván meg. A közösségnek rendelkeznie kell olyan jogi képességgel, amelynek alapján adományokat fogadhat el, s azokat a *közösség hitelveivel és belső rendelkezéseivel összhangban* használhatja fel. Nagyon sok esetben ugyanis egy vallási közösség szervezeti struktúrája maga is a hitvallás része. (Gondoljunk csak arra, hogy míg például a római katolikus egyház felépítésére vonatkozó teológiai tanítás a hitvallás fontos eleme, az ebből fakadó szervezeti felépítés és döntéshozatali előírások nyilvánvalóan nem állnak összhangban az egyesületi törvényben az egyesületek működésével kapcsolatban előírtakkal.) Mindebből az következik, hogy a vallási jogi státuszhoz megfelelően tág teret kell adni a különböző „egyházfelfogások” számára. Azaz, a rendelkezésre álló státuszhoz lehetővé kell tennie azt, hogy az adott közösség – az alkotmányos keretek között – minden állami beavatkozástól, előírástól mentesen rendelkezhessen saját belső ügymenetét, vallási tevékenységét és harmadik

személyekkel való kapcsolatait illetően. Ezt az elvet támasztja alá az EBESZ bécsi záródokumentuma is, amely arról rendelkezik, hogy a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk a vallási közösségek azon jogát, hogy

– szabadon hozzáférhető istentiszteleti vagy gyülekezeti helyeket hozzanak létre és tartsanak fenn;

– saját hierarchikus és intézményi struktúrájuk szerint szerveződjenek;

– vallási és világi személyzetüket megfelelő igényeik és normáik szerint, valamint az államuk és közöttük levő, általuk szabadon elfogadott megállapodásoknak megfelelően válasszák ki, nevezzék ki és helyettesítsék;

– kérjenek és kapjanak önkéntes pénzbeli és más hozzájárulásokat.¹¹

Ezeknek az elveknek megfelelően az ODIHR-tanulmány is kimondja, hogy az egyházi jogi státusz megszerzését – vagy olyan jogi státusz biztosítását, amely a vallási státusz adta jogokat biztosítja – *automatikussá* kell tenni, és *minimálissá* kell csökkenteni, illetve a legkedvezőbbé kell tenni a regisztrációhoz szükséges feltételeket. A tanulmány ezzel kapcsolatban egyenesen azt hangsúlyozza, hogy a regisztrációs szabályozásnak a vallási közösségek strukturálódását kell elősegítenie! Az egyházi regisztrációval kapcsolatos szabályozások paradigmája tehát, hogy a nemzetközi normák szerint a vallási meggyőződés közösségi formában történő kinyilvánításának joga nem csupán azt írja elő, hogy mindenkinek szabad társulnia a hozzá hasonló hitbeli meggyőződést vallókkal, hanem azt, hogy az államnak *automatikusan* kell egy olyan jogi státuszt biztosítania, amely lehetővé teszi a vallási tevékenység teljes körű, állami előírásoktól mentes, a saját hitbeli meggyőződéssel összhangban történő gyakorlását. Ez a forma lehet akár az egyesületi státusz is, abban az esetben, ha az megfelel a fenti feltételeknek. Az esetek egy részében azonban – így például Magyarországon is – az egyesületi forma több tekintetben is korlátozza ezt a jogot, így nem tekinthető a vallási meggyőződés közösségi formában történő gyakorlása jogi keretének.

E paradigma alkalmazása a következő regisztrációs kérdéseket, illetve feltételeket érinti: az alapítók létszáma, honosság, külföldi állampolgárságú alapítók, jogi személyiséggel rendelkező alapítók, szervezeti struktúra, hitvallás vizsgálata, regisztrációs hatóság, regisztrációs folyamat, fellebbezési jog, visszamenőleges hatályúság.

A fenti elv alkalmazása természetesen olyan feltételrendszert eredményez, amely radikálisan különbözik attól, amihez a magyar fül hozzá van szokva. A regisztrációs feltételrendszer ugyanis ebben az esetben nem a vallási közösségek strukturálódását

kontrolláló és reguláló, hanem éppenséggel azt segítő, támogató célú felfogást szolgál.

A létszámbeli kritérium megállapítása ennek megfelelően nem állhat szolgálatában semmiféle olyan törekvésnek, amely ezáltal a közösség társadalmi beágyazottságát, tényleges szerepét, támogatottságát kívánja lemérni. A lehető legminimálisabb létszám az, amely a leginkább összhangban van a vallásszabadság elvével. Amennyiben valóban fennáll a vallási meggyőződés közösségben történő gyakorlásának igénye – azaz vannak néhányan, akik erre igényt formálnak –, az államnak nincs joga megtagadni tőlük ezt a jogot. A létszámbeli „kritérium” tehát pusztán teljesen formális feltétel, amely nem *küszöbként* szolgál, hanem a miheztartás és a kiszámíthatóság végett rögzíti azt a számot, amelyet a jogalkalmazó a közösségi igény meglétének megállapításához minimális feltételként elfogad.

Mindezeknek megfelelően nem meglepő, hogy az ODIHR-tanulmány is az USA tagállamaiban átlagos három főt tartja ideális megoldásnak. A tanulmány példaként említi még Lengyelországot (tizenöt fő) és Görögországot (húsz fő).¹² A magyarországi száz és a csehországi háromszáz fős küszöb már magasnak számít a tanulmány szerint is. A tízezer fős létszámbeli küszöbről szóló egykori – s most ismét felmerült – magyar törekvésekről a következőket olvashatjuk ugyanitt: „Különösen elképesztők azok az elképzelések, mint például amelyet Magyarországon 1993-ban vetettek fel és jelenleg újra meggondolás tárgyává tettek: ez minimum 10.000 főt tenne szükségessé a bejegyzéshez. Egy ilyen kívánalom a már bejegyzett egyházak mintegy kétharmadának bejegyzésből való törlését eredményezné Magyarországon.”

A honosságbeli feltétel – a létszámbeli példájára – megint csak egészen más szerepet játszik, mint ahogyan azt sokan megszokhattuk. Célja nem egy közösség meghonosodásának, „tartósságának”, „életben maradási” képességének „tesztelése”. Ez a kérdés ugyanis egyszerűen nem jöhet szóba a bejegyzési kérelem elbírálásánál. A vallásszabadság közösségben történő gyakorlásának jogát nem korlátozhatja az, hogy állampolgárok egy csoportja akár csupán az adott pillanatban határozta el magát vallási élete intézményes keretek között történő folytatására. Ez a jog abban a pillanatban megilleti őket, mivel nem az államtól függő ajándékként jár nekik. A történelmi „rangnak”, a „nemzet felemelkedésében játszott szerepnek” és a hasonló elveknek semmi köze nincsen a bejegyzéshez való alanyi joghoz. Ilyenformán tehát honossági feltételről nem is beszélhetünk, hiszen az egyetlen időbeli feltétel, ami felmerülhet a bejegyzési kérelem elbírálásakor, az az eljárás lefolytatásához elkerülhetetlenül szükséges hivatali idő. Ez azonban

az állammal és nem a közösséggel szemben áll fenn, és működő jogállamban csupán néhány hónap lehet. Az ODIHR-tanulmány az Oroszországban 1997-ben életbe lépett szabályozás által megkívánt tizenöt éves várakozási időszakot már elrettentő példaként hozza fel, megemlítve azt is, hogy az alternatív megoldásként kínált korlátozott jogkörű státusz szintén elfogadhatatlan. A tanulmány kimondja: „Az ehhez hasonló kívánalmak nyilvánvaló ellentétben állnak azon EBESZ-elvekkkel, amelyek kijelentik, hogy a vallási közösségek számára legalább az alapvető jogi státuszt [base-level entity status] meg kell adni.” Egyértelmű, hogy a Magyarországon jelenleg ismét felmerült 100 éves honosság kívánalma egyenesen horrorisztikus jelenségnek minősülne e tekintetben.¹³

A hitvallás vizsgálatának kérdése ismét egy igen kényes elem. Több országban erre egyáltalán nem is kerül sor. Mindenesetre a hitelvi alapon történő különbségtételt tiltó nemzetközi normák kizárják azt, hogy az elbíráló hatóság a hitelveket lényegi, tartalmi szempontból vizsgálja. Az államnak nyilvánvalóan nem feladata dönten a vallási meggyőződés tárgyában. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága által az egyetemes nyilatkozat 18. cikkelyéről kiadott értelmezés iránymutató ezzel kapcsolatban.

A 18. cikkely egyaránt védelmébe veszi a teista, non-teista és ateista meggyőződést, és hasonlóan azt is, ha valaki semmilyen vallást vagy meggyőződést nem vall. A meggyőződés és vallás kifejezések tág értelemben értendők. A 18. cikkely alkalmazását nem lehet a hagyományos vallásokra vagy az intézményes jelleggel, illetve a hagyományos vallásokra emlékeztető gyakorlattal bíró vallásokra és meggyőzésekre korlátozni. A bizottság ezért aggodalommal tekint minden olyan tendenciára, amely bármely vallás vagy meggyőződés bármi oknál fogva történő diszkriminálására irányul, beleértve azok újszerűségét, vagy azt, hogy olyan kisebbséget alkotnak, amelyre a dominanciával bíró vallási közösségek ellenségesen tekinthetnek.¹⁴

Nyilvánvaló ebből a szakaszból, hogy a vallási és hitbeli meggyőződés védelmét képviselő nemzetközi emberi jogi normák tiltanak mindenfajta törekvést, amely a vallás vagy hit meghatározásával a hitvallás vizsgálatát a bejegyzést korlátozó, megnehezítő kritériumként kívánja felhasználni. Az egyedül elfogadható megoldás a hitelvek formális áttekintése lehet, amely pusztán megállapítja azok létezését.

Szokásos felvetés ezzel kapcsolatban az, hogy ebben az esetben nincs garancia arra, hogy valójában nem profitorientált tevékenységet folytató vállalkozás bújjik-e az egyházi státusz mezébe, ily módon élve vissza az ezáltal biztosított adókedvezménnyel. Az első ellenvetés ezzel kapcsolatban az, hogy ezzel

szemben a hitvallás mélyreható vizsgálata sem fegyver. Az állítólagos gazdasági vállalkozás ugyanis minden bizonnyal kerülni fogja azt, hogy a benyújtott hitvallásban említést tegyen tervezett tényleges tevékenységéről. Ebben az esetben tehát implicite az várna el a törvényalkotó a regisztrációs hatóságtól, hogy azt állapítsa meg előre a hitvallás alapján, hogy az valódi-e, tényleges vallási, hitbeli meggyőződést tükröz-e. Erre azonban a hatóságnak nincsen joga, hiszen ez a hitelvek tartalmi, tényleges kontrollját jelentené és megengedhetetlen diszkrecionális jogkört biztosítana az elbírálást végző szervnek. Van azonban egy kézenfekvő és sokkal kevésbé „ingoványos” módszer is e jelenség kiszűrésére, amivel teljes mértékben elkerülhető a hitelvek elbírálása: mégpedig annak utólagos vizsgálata, hogy a közösség valóban nonprofit tevékenységet végez-e. Ez a lehetőség teljes mértékben indokolatlanná tesz minden kísértést a hitvallás tartalmi kontrolljára. Nem kell hangsúlyozni, hogy a fentiek eleve alapjaiban kérdőjeleznek meg minden olyan kísérletet, amely meg kívánja határozni azt, hogy a regisztrációs hatóság mit tekint elfogadható tartalmi elemnek egy hitvallásban, azaz valamilyen formában megadja a vallási meggyőződés definícióját.

Szintén az eddigiekből következik, hogy a regisztrációs kérelem elutasítását megalapozó, törvényben szabályozott esetleges feltételeknek kerülniük kell a homályos, nehezen meghatározható megfogalmazásokat, amelyek lehetővé teszik azt, hogy a regisztrációs hatóság aránytalan szubjektivitást alkalmazzon a kérelem elbírálásakor. A regisztrációs hatóság kérdésében az ODIHR-tanulmány egyébként a minél alacsonyabb szintű szervezeti szintet tartja követendőnek.

A regisztrációs rendelkezések esetleges visszamenőleges hatálya alapvető jogi elvekkkel áll szemben. Ezt az ODIHR-tanulmány is egyértelműen leszögezi, kijelentve, hogy a regisztrációs rendelkezések visszamenőleges hatálya „nemzetközi normák seregét szegné meg”.

Tény, hogy mindezek meglehetősen radikálisan hangzó elvek a jelenlegi hazai viszonyok közepette. Ennek oka azonban alapvetően az, hogy Magyarországon nem tudatosodott kellőképpen egyfelől, hogy a vallási meggyőződés közösségben történő gyakorlása nem „rang”, hanem alanyi jog, másfelől pedig az, hogy az egyházi státusz hozzáférhetővé tétele nem jelent egyet az így bejegyzett közösségek állami finanszírozásának, illetve anyagi kedvezményekben való részesítésének kötelezettségével. A nemzetközi normák az alapvető egyházi státusz (base-level entity) automatikus megadását teszik az állam kötelezettségévé. A nonprofit vagy közhasznú tevékenység után járó különböző anyagi természetű kedvezmények

megadása – természetesen a hitbeli meggyőződésre alapuló diszkrimináció tilalmával – külön szabályozandó feltételek alapján történik.

A nemzetközi egyezmények ezen túlmenően tudomásul veszik az eltérő történelmi és kulturális fejlődésből származó különbözőségeket is az állam és az egyház viszonyának területén. A főbb emberi jogi okmányokat aláíró országokon belül nagyon különböző az állam és az egyház viszonyának szabályozása. Több országban létezik olyan modell, amely különbséget tesz elismert és el nem ismert felekezetek között, illetve kategóriákat állít fel a vallási közösségek számára (multi-tiered systems). E sajátos rendszerek lehetővé teszik, hogy a felsőbb kategóriába tartozó közösségek olyan „extra” privilégiumokra is szert tegyenek, amelyekkel a többi egyház nem rendelkezik. A nemzetközi egyezmények a kialakult helyzetet elfogadhatónak tartják abban az esetben, amennyiben ezek biztosítják azt, hogy az alsóbb kategóriákba tartozó közösségek is rendelkezhessenek azzal a jogi státusszal, amely – a fentiek szellemében – lehetővé teszi számukra vallási meggyőződésük állami beavatkozástól mentes teljes körű gyakorlását, azaz a „base-level entity” státusz problémamentes megszerzését.

A LELKIISMERETI ÉS VALLÁSSZABADSÁGRÓL ÉS AZ EGYHÁZAKRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY MÓDOSÍTÓ JAVASLATA

Mondani sem kell, hogy az Ltv. módosításával kapcsolatban eredetileg – s most ismét – felmerült elképzelések (100 év/10 000 fő/visszamenőleges hatály) teljes inkonzisztenciában állnak ezekkel az elvekkel. Ahogy az a fentiekből kiderül, ezek a feltételek olyan szemléletet juttatnak érvényre, amely az egyházak bejegyzését kiérdemlendő állami adománynak tekinti. A honosság és a létszám kritériuma által a törvény módosítására törekvők a bejegyzendő közösség társadalmi elfogadottságát, meggyökerezettségét és a „nemzet történelmében játszott szerepét” hivatottak tesztelni, noha a vallási meggyőződés közösségekben történő gyakorlása olyan alanyi jog, amelyet az állam nem tehet függővé mindezen kritériumoktól. Olyan félreértése ez az egyházak bejegyzésével kapcsolatos állami kötelezettségnek, amelynek nyomai még a jelenleg hatályos egyházügyi törvényben is megtalálhatók. A törvény preambuluma például az egyházakról mint „értékhordozó és közösségteremtő tényezőkről” beszél, amelyek „jelentős szerepet játszanak az ország életében kulturális, oktatási, szociális és egészségügyi tevékenységük által”, s amelyek ezen felül

„erősítik a nemzeti identitást” is. Nyilvánvaló, hogy a törvénynek ez a passzusa alapvetően a kommunista egyházpolitika „megbánását” volt hivatott demonstrálni. Mégis könnyen keltheti azt a félreértést, hogy a regisztráció valamilyen módon az egyházak társadalmi szerepét „jutalmazza”.¹⁵ Ahogyan azt láthattuk, erről szó sincs.

Noha a törvény módosító javaslata a szavazáskor végül is elbukott, rövid, összefoglalásszerű kritikáját mégis indokoltnak tartom a fenti szempontok alapján, mivel a törvény körüli vita egyáltalán nem ült el, csupán egyelőre lecsendesült, s a hivatalos bejelentések szerint újabb, hasonló módosító javaslat benyújtására készülnek a jelenlegi koalíciós pártok.

Az Ltv. módosítására irányuló eddigi törekvések sajnálatos módon teljes mértékben figyelmen kívül hagyták az eddigiekben összefoglalt elveket. A „base-level entity” státusz biztosítására hivatott egyházügyi törvényt a gyakorlatban egy „multi-tiered system” bevezetésére kívánták felhasználni, vegyítve ezt a törekvést azzal a szándékkal, hogy a regisztrációs törvényt a vallási meggyőzések közötti diszkrimináció lehetőségét magában rejtő kontrollmechanizmusként alkalmazzák. Természetesen jókora különbség van e tekintetben az eredeti – 100 éves honosságot vagy 10 000 fős támogatottságot visszamenőleges hatállyal megkívánó – elképzelés,¹⁶ és a végül benyújtásra került javaslat között, azonban ez utóbbi sem volt képes megszabadulni ettől a tévedéstől.

A javaslat ebből a szempontból leginkább problematikus elemei a következők. 1. A törvény alkalmazása szempontjából vallásnak minősülő világnézet *definíciójának* megadása, a nem vallási jellegű tevékenységek felsorolásával és a hitvallás csatolásának kívánalmával. 2. *Az egyházak közötti*, „tényleges társadalmi szerepre” alapuló *különbségtétel elvének* bevezetése.

A „vallás” definíciója. A vallás definícióját a következőképpen adja meg a javaslat: „E törvény alkalmazása szempontjából vallásnak olyan világnézet minősül, amely természetfelettire irányuló tanokkal rendelkezik, a valóság egészére irányul, valamint a jó erkölcset és az emberi méltóságot nem sértő sajátos magatartás-követelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja.”

E meghatározásnak sem sikerült kikerülnie azokat a buktatókat, amelyek miatt a nemzetközi gyakorlat általában tartózkodik hasonló célú definíciók alkotásától. Olyan feltételeket rögzít ugyanis, amelyek értelmezése nagymértékben az általánosan uralkodó vallási és kulturális idiómák által meghatározott, ezért eleve lehetőséget nyújt az ettől eltérő felfogások diszkriminálására. Sajnos nem tarthatjuk teljesen alaptalannak azt a feltételezést sem, hogy a definíció a történelmi egyházak hitvallását szem előtt tartva ké-

szült, azaz úgy, hogy ezen hitvallások eleve megfeleljenek a meghatározásnak. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága által kiadott, fentebb már idézett értelmezés mindenestre sokkal szélesebb kereteket állapít meg a lelkiismereti és hitbeli meggyőződés fogalma számára, mint a javaslat által megfogalmazott definíció. A bizottság értelmezésének tiszteletben tartásával elkerülhető lett volna annak a látszata is, hogy a törvényalkotó a hitvallások esetleges lényegi kontrollját is lehetővé kívánja tenni. Ismeretes a német alkotmánybírósnak az a véleménye, amely szerint szükséges volna a vallás definíciójának megalkotása. A magyar szakértők vélhetőleg e példa alapján kötelezték el magukat e meghatározás törvénybe iktatására. Úgy gondolom azonban, hogy egy ilyen súlyú kérdésben, amely óhatatlanul felveti a különböző hitbeli meggyőzések közötti diszkrimináció veszélyét, a hasonló „egyéni” kezdeményezések semmiképpen sem üdvözlendők, és az sem biztos, hogy éppen az egyházpolitikáját illetően többször is elítélt magyar kormánynak kellene úttörő munkát végeznie e tekintetben.

A vallási tevékenység meghatározásával kapcsolatos további problematikus elem a módosító javaslat azon része, amely tételes felsorolást ad arról, hogy mi nem tekinthető „különösen” vallási tevékenységnek. A „különösen” kitétel arra enged következtetni, hogy a felsorolás – a taxatív megfogalmazásbeli jelleg ellenére – mégsem teljes, azaz nem *kizárólagos* jellegű, nem tükrözi *pontosan* a törvényalkotó azon szándékát,

hogy milyen jellegű tevékenységi formákat kíván kiszűrni a definíció alkalmazásával.

Ez a kétség tovább fokozódik azzal, hogy a javaslat a felsorolt tevékenységi formákat „elsődlegesen” folytató közösségekről beszél. Azaz további szubjektív elem kerül be a meghatározásba, hiszen számos, az adott politikai-társadalmi helyzet által meghatározott szempont érvényesülhet annak elbírálásakor, hogy egy közösség vajon *elsődlegesen* űzi-e a felsorolt tevékenységek valamelyikét. A jelenlegi egyházpolitikai tapasztalatok alapján különösen joggal feltételezhető, hogy igen sok szubjektív elem érvényesülhet például annak elbírálásakor, hogy a Krisna-tudatú hívők elsődlegesen kultúrákövetítést vagy vallási tevékenységet végeznek-e. A politikai tevékenységre utaló kitétel szintén nem egyértelmű, hiszen az ez ügyben Magyarországon sokat emlegetett – és a törvényjavaslat egyik feltételezett célpontjának számító –, egyetlen parlamenti képviselővel „rendelkező” Hit Gyülekezettel kapcsolatban különös hangsúlyt szokott kapni az egyik politikai párttal való kapcsolatuk, de arról nem esik szó, hogy az úgynevezett történelmi egyházaknak egyenesen lelkészei ülnek a parlamenti padosorokban, nem beszélve arról, hogy több magas rangú közjogi méltóság minden alkalmat meg szokott ragadni arra, hogy ezen egyházak rendezvényein szerepeljen. (Tegyük még mindehhez hozzá, hogy némelyik koalíciós politikai párt kifejezetten világnézeti alapon szerveződik, bírva bizonyos „történelmi” egyházak feltétlen támogatását.)

HUMAN RIGHTS WITHOUT FRONTIERS

A *Human Rights Without Frontiers*-t („Emberi Jogok Határok Nélkül”, HRWF) 1989-ben alapították egyetemi tanárok és az Európai Közösség intézményeiben dolgozó szakemberek Brüsszelben. A szervezet nem kormányzati szervezatként került bejegyzésre és független kormányoktól, politikai pártoktól és egyházaktól. Eredeti és máig vallott célja a demokráciának, a jog uralmának és az emberi jogoknak a védelme. A HRWF anyagi háttéréről kezdetben a Belgium Francia Nyelvű Közössége és a frankfurti International Society for Human Rights gondoskodott. A szervezet igazgatója *Willy Fautré*, aki már az alapítás előtti években tevékeny részt vállalt a kommunista országokban tapasztalható emberi jogi visszaélések elleni közdelemben, többek között számos demonstrációt szervezve az adott országok brüsszeli nagykövetségénél. A HRWF igazgatóságának tagja többek között *Karen S. Lord*, az USA Kongresszusa Helsinki Bizottságának vallásszabadsági tanácsadója és *Cole Durham*, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet vallásszabadsági szakértői testületének társelnöke is.

A HRWF tevékenységének első lépéseként havilapot jelentetett meg *Human Rights Without Frontiers* címmel. A kiadvány afrikai, latin-amerikai, kelet-európai országokban, ezenkívül Görögországban, Törökországban és Irakban előforduló visszaélésekkel foglalkozott. Az Európai Unió Phare programjának keretében a HRWF 1995–96-ban nagyszabású projektet indított a lelkiismereti és vallásszabadság helyzetének vizsgálatára Albániában, Bulgáriában és Romániában. A projekt sikerét az Európa Bizottság is méltatta. Ennek keretében sikerült egy hatékony tudósítói hálózatot kiépíteni az említett országokban, szemináriumokat, konferenciákat szervezni és az időszak végére egy hosszabb jelentést megjelentetni öt nyelven.

1995-ben indította el a HRWF naponta kiküldött e-mail hírszolgáltatását, melynek keretében ma már három terület kerül megfigyelésre és feldolgozásra: „Vallási intolerancia és diszkrimináció”, „Európai intézmények

Ilyen háttérrel a legfőbb hitelvek benyújtásának kívánalma szintén problematikus elem, mivel nyilvánvalóan a vallási tanítások lényegi, tartalmi kontrolljára irányul. (Más okot nem is igen lehetne felhozni mellette, hiszen a nyilvánvalóan negatív jelenségek kiszűrésére az önkéntes vallomástétel – itt ezzel van ugyanis dolgunk – nem alkalmas. Senki sem gondolhatja komolyan, hogy bármely közösség szándékosan a definícióval ellentétes hitvallást terjeszt be regisztrációs kérelmében.) A hitvallás összevetése a megadott definícióval nyilvánvalóan nem történhet meg a vallási tanítás pusztán formái, néhány percen belül elvégezhető elbírálásával. A javaslat által megadott definíció mindezekből fakadóan abba az elvbe is beleütközik, amely szerint a regisztrációs kérelem elutasításához alapot szolgáltató feltételeknek kerülniük kell a homályos, a regisztrációs hatóságnak gyakorlatilag korlátlan diszkrecionális jogot biztosító megfogalmazásokat, illetve meghatározásokat.

Külön problémát jelent az, hogy az egyházakra visszamenőleges hatállyal érvényes a hitvallás csatolását és azoknak a definícióval való összevetését előíró rendelkezés. Ezzel előállhat az a helyzet, hogy a törvény eredeti rendelkezései szerint egyházi státuszra szert tett, s ennek nyomán ingatlanokat, intézményeket szerző, fenntartó közösségek egyszerre esznek attól a státuszról, amelynek alapján tevékenységüket, vagyonukat addig menedzselték. A szerzett jogaikban ilyen módon törvényes ok nélkül háborgatott közösségek tevékenysége ezáltal ellehetetlenülhetne,

s ez ráadásul a jogbiztonság intézményét is súlyosan veszélyeztetné.

Összegezve tehát, a törvényjavaslat által adott definíció nem áll összhangban azzal a nemzetközi elvárással, miszerint a regisztrációs eljárásnak a vallási közösségek strukturálódását kell segítenie, hanem ellenkezőleg, a kisegyházak vallási tevékenységének kontrollját szolgálja és elősegíti a hitbeli meggyőződések alapján történő diszkriminációt.

Az egyházak közötti különbségtétel elve. A következő problematikus elem, amely idegen egy olyan törvényben, amelynek a „base-level entity” státuszt kell elérhetővé tennie, az egyházak közötti különbségtétel elve. A javaslat kimondja, hogy „az egyházak jogai és kötelezettségei tekintetében a tényleges társadalmi szerep alapján különbség tehető”. Az ÁFA-törvény és az egyházfinanszírozási törvény korábbi módosítása alapján nyilvánvaló, hogy a törvényalkotó a „tényleges társadalmi szerepet” az egyházak honossága alapján számítja. (A két módosítás ugyanis gyakorlatilag teljes egészében a történelmi honossághoz kötötte bizonyos, a társadalmi szerepvállalás után járó anyagi kedvezmények egyházaknak való juttatását.) Az eljárás szokásos, kormánytisztviselők által hangoztatott indoklása, miszerint „nem az állam tesz különbséget egyház és egyház között, hanem a történelem és a társadalom”, nyilvánvalóan nem állja meg a helyét.¹⁷ Egyfelől ugyanis a történelmi honosság nyilvánvalóan nem garanciája egy közösség társadalmi szerepvállalásának, illetve támogatottságának,

és emberi jogok”, „Észak-Korea”. A szolgáltatásnak ma már több ezer előfizetője van, tudományos intézményeken, egyetemeken, újságírókon kívül a híreket kapják az Európa Parlament képviselői, az Egyesült Államok Kongresszusának tagjai és az Egyesült Királyság Lordok Házának és Képviselőházának tagjai is.

Az évek során a HRWF külön képviselőt tudott nyitni Washingtonban, New Yorkban és Düsseldorfban és társult tagként csatlakozott a szervezethez a bulgáriai Tolerancia Alapítvány is. A Nemzetközi Helsinki Szövetség (International Helsinki Federation, IHF) brüsszeli képviselőt szintén a HRWF látja el.

A szervezet tanácsadói munkáját rendszeresen igénybe veszi az EU, az Európa Tanács, az EBESZ, az USA Külügyminisztériuma és a Kongresszus Helsinki Bizottsága, az ENSZ Emberi Jogi Főbiztos és az IHF is.

A tanácsadói munkán kívül a HRWF emberi jogi visszaélésekkel kapcsolatban szükségessé vált lobbizás, illetve érdekérvényesítő tevékenységet is végez az említett szervezeteknél. Emellett a következő területek tartoznak a szervezet profiljába: tényfeltárási tevékenység (legutóbb Grúziában, Örményországban és Azerbajdzsánban), szemináriumok és intern-programok szervezése egyetemi, illetve posztgraduális hallgatók részére, sajtótájékoztatók és tudományos konferenciák szervezése, nemzetközi emberi jogi tudósítói hálózat kiépítése. A HRWF 1998-tól saját honlapot tart fenn (www.hrwf.net), melyen az e-mail hírszolgáltatás útján kiküldött híryanag ország szerinti és kronologikus elrendezés alapján történő tárolásán kívül tudományos munkák, jelentések, felhívások és más emberi jogi szervezetekhez utaló linkek találhatók. Mára a honlap a vallásszabadsággal foglalkozó információk legteljesebb online gyűjteményévé nőtte ki magát.

1999-ben jelent meg a HRWF első Magyarországgal kapcsolatos éves jelentése *Freedom of Conscience in Hungary* címmel. A jelentés elkészítésekor fontos szempont volt az, hogy azt azok is könnyen áttekinthessék és megérthessék, akik nem kifejezetten az adott szakterülettel foglalkoznak. Az anyag elő-

másfelől azonban egy regisztrációs törvénynek nem is lehet feladata az, hogy ilyen, a „multi-tiered system” irányába mutató megfontolásoknak teret adjon.

Az a tény, hogy a javaslat a különbségtétel elve által valójában a domináns egyházak társadalmi pozíciójának megőrzéséhez kíván jogi segítséget nyújtani, nyilvánvaló magából a törvényjavaslat *indokolásából* is. Az indokolás kifejezetten elismeri, hogy a módosítás szükségessége egyfelől éppen abból a „feszültségből” fakad, hogy „a nagyon is különböző egyházak egy jogi kategóriába helyezése visszasságokat eredményez a *szimbolikus, társadalmi státusz* vonatkozásában”. Az új törvény következképpen célul tűzi ki egyes egyházak „szimbolikus, társadalmi státuszának” védelmét is. Ez az indíték végigvonul a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény módosítására irányuló törekvések történetén. Az egyházügyi helyettes államtitkár egy korábbi megfogalmazása szerint „...az »egyház« kifejezés nem tetszés szerint használható, azt ki kell érdemelni. Megköveteli ezt a tényleges egyházak, a társadalom védelme.”¹⁸ Az állam világnézeti semlegességével teljes mértékben összeférhetetlen elv az, amely „érdemként” kívánja megadni a regisztráció lehetőségét. A már idézett nemzetközi normák is leszögezik, hogy az egyházak bejegyzésére vonatkozó szabályozás semmilyen körülmények között sem használható fel bizonyos vallások társadalmi státuszának, dominanciájának biztosítására vagy fenntartására. Egy adott egyház „szimbolikus státusza” a világnézeti semlegesség elvén

nyugvó állam számára egyébként is teljes mértékben közömbös kell hogy legyen. A tény, hogy egy adott vallási világnézet valamilyen módon dominanciára tett szert egy társadalomban, nem csökkenti, hanem éppenséggel növeli ennek az elvnek a jelentőségét.

A javaslat emellett a *vallási státusszal való visszaéléssel* indokolja a törvény módosításának szükségességét, mivel „olyan csoportok is nyilvántartásba vették magukat, amelyek alapvetően nem vallási tevékenységet folytatnak”. Az indokolás leszögezi, hogy „kiszűrésükre a törvény jelenlegi rendelkezései nem biztosítanak megfelelő eszközöket”. Különös módon ez a megállapítás ellentmondani látszik a törvény összel elkészült szakmai koncepciójában mondottaknak, amely szerint Magyarországon egyfelől nem jellemző az egyházi státusszal való visszaélés, másfelől pedig „a vallásszabadsággal való visszaélés az egyházi státusz újraszabályozásával nem előzhető meg”. A szakmai koncepció emellett még azt is megemlíti, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás is hatékony kereteket ad a visszaélések kiszűrésére. A koncepció készítője ezt személyesen is megerősítette egy interjúban, amely szerint „a jelenleg hatályos hazai jogszabályok alapján is lenne lehetőség – indokolt esetben – beavatkozásra, hiszen az ügyészség feloszlathatja a törvénnyel ellentétes tevékenységet folytató közösségeket, erre azonban idáig nem volt precedens”.¹⁹ Sejtethető, hogy ezeket az ellentmondásos kijelentéseket a törvényjavaslat körüli politikai viták és alkuk is befolyásolták, azonban tény, hogy a törvény-

ször angolul készült el és eljuttatták a megfelelő nemzetközi fórumokra is. Ennek nyomán az 1999-ben megrendezésre került EBESZ Human Dimension Review Conference alkalmával mind az Európai Unió, mind az Egyesült Államok hivatalos állásfoglalásban ítélte el a magyar kormányzat törekvéseit. A jelentést ezután kiküldték az Országgyűlés képviselői, az egyházak, a média és közéleti személyiségek részére is.

Az ezt követő időszakban a HRWF több kisebb sajtóanyagot készített a lelkiismereti és vallásszabadságot érintő magyarországi fejleményekkel kapcsolatban. 2000-ben megjelent a szervezet második éves jelentése Magyarországról, melyet novemberben sajtótájékoztató keretében Willy Fautré, a HRWF igazgatója mutatott be. E jelentések hatására az USA ismételten hivatalos állásfoglalásban ítélte el a magyar kormány diszkriminatív egyházpolitikáját 2000-ben, a EBESZ Human Dimension Review Conference alkalmával. Ezután a Kongresszus Helsinki Bizottsága ugyanebben a kérdésben behívta a washingtoni magyar nagykövetet és aggodalmának adott hangot a magyarországi vallási diszkriminációval kapcsolatban. Az USA Külügyminisztériuma által legutóbb megjelentett éves emberi jogi világjelentés szintén arra figyelmeztetett a HRWF jelentései nyomán, hogy Magyarországon a vallási kisebbségeket a domináns egyházak javára diszkrimináló kormányzati politika van jelen. Legfrissebb fejleményként az IHF ez év júniusában megjelent, az EBESZ vallásszabadsági szemináriumára készült éves jelentése ítélte el a magyar kormányzat egyházpolitikai törekvéseit – szintén a HRWF munkájára alapozva kijelentéseit.

Az egyházügyi törvény vitája során a HRWF tevékeny részt vállalt a törvény módosítása ellen tiltakozó sikeres aláírásgyűjtés megszervezésében, amelyhez mintegy 150 000 állampolgár és ötven neves közéleti személyiség csatlakozott.

Jelenleg a HRWF budapesti székhelyű kelet-európai irodájának kiépítésén dolgozik – ennek csupán a szükséges anyagi források megtalálása szab határt.

javaslat készítői a vita folyamán egyetlen alkalommal sem voltak hajlandók konkrétumokba bocsátkozni az állítólagos visszaélésekkel kapcsolatban. Számos hipotézis elhangzott különböző extrém hitvallású egyházak bejegyzésének esetleges lehetőségéről, azonban a mesterségesen, bulváreszközökkel gerjesztett szekta-kampány által előidézett hangulaton kívül tényekkel nem találkozhattunk. (A közszolgálati médiában előszeretettel emlegetett kisközösségek – *horribile dictu* sátánista szekták – érdekessége az, hogy többségükben nem bejegyzett egyházak, tehát a hatályos egyházügyi törvény, következésképpen annak módosítása sem vonatkozik rájuk.)

A jelenlegi törvényjavaslat által hangoztatott érv valótlanságát bizonyítja például az az ügyészégi vizsgálat, amely a hatályos törvény alapján az Egyetemes Szeretet Egyháza tevékenységével kapcsolatban folyt az elmúlt években, s amelynek során a közelmúltban hirdettek ítéletet. A vizsgálat először megállapította, hogy az egyház alapszabálya elsősorban nevelési, szociális és egészségügyi munkát jelöl meg, ezért a hatóság az alapszabály módosítására kötelezte a közösséget úgy, hogy az elsősorban hitéleti tevékenységre irányuljon. A közösség tevékenysége a vizsgálat szerint azonban nem felelt meg a már módosított alapszabályban kijelentetteknek, így egy további vizsgálat nyomán a bíróság felszólította az egyházat arra, hogy a jogszabályokban és az alapszabályban rögzítettekkel összhangban folytassa tevékenységét. Ez az eset is bizonyítja, hogy a jelenlegi törvényi rendelkezések is lehetővé teszik az esetleges visszaélések elleni fellépést. Nehézségek természetesen minden bizonnyal a törvény alkalmazásánál is felléphetnek, ebben az egyházügyi törvény nem áll egyedül. Nincs olyan törvény, amelyet ne lehetne kijátszani, de ez a tény semmiképpen sem olyan módon orvoslandó, hogy ezáltal aránytalan lehetőség nyíljon az ideológiai célzatú megkülönböztetésre. Alapvető jogi elv ugyanis, hogy inkább „fusson egy bűnös, mint veszzen egy ártatlan”.

A pszichikai befolyásolással kapcsolatos, érzelmi húrok pengetésére igencsak alkalmas érv – agymosás, családok szétszakítása stb. – úgyszintén nélkülözött minden tudományos alapot. Amellett, hogy a javaslat egy jottányival sem adott volna több eszközt az állam kezébe ezen állítólagos jelenségek kiszűrésére, semmifajta ismérv és tényleges bizonyíték nem állt a törvényelőkészítők rendelkezésére annak eldöntésére, hogy mi számít „agymosásnak”, „családok szétszakításának.” A franciaországi szekta-törvény egyik sarkalatos és nemzetközi fórumokon is támadott eleme az, amely a *mentális manipulációt* büntethetővé kívánta tenni. Érdekes megemlíteni, hogy ezt még a katolikus hierarchia magas rangú

képviselői is kifogásolták, mondván, hogy adott esetben – például gyónás, szentek imádata, eucharisztia stb. – ez a kitétel akár a katolikus egyházzal is szembefordítható lenne. Ez a példa igen szemléletesen bizonyítja, hogy egy vallási jelenség igencsak relatív elbírálás alá eshet a kívülállók részéről. Egy ateista számára a transzcendenciában való feltétlen hit általában „agymosásnak” minősülhet, s fordítva, egy hívő számára a transzcendens valóságának fel nem ismerése minősül gondolkodásbeli „defektnek”. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a különböző keresztény felekezetek közötti teológiai eltérések sok esetben arra alapozódnak, hogy a másik teológiája „sátáni” vagy „démoni” eredetű. (Így például a reformáció korában a katolicizmust mint antikrisztusi bálványimádást támadták a protestánsok, és *vice versa*, a katolikus teológia ördögi mesterkedésnek tartotta a protestáns teológiát.) Mindezek az előzmények és a napjainkban is meglévő különbözőségek meglehetősen ingoványos területté teszik ezt a kérdést. (Problémává a fent említett ellentétek ugyanis akkor válnak, amikor az állam kíván állást foglalni a különböző hitvallások természetét illetően. Az „agymosásról” folyó vita könnyen vezethet ide egy, a keresztény államiség megteremtésén munkálkodó országban.)

A családok szétszakításával kapcsolatos érv szintén meglehetősen gyöngye alapokon áll. Egy olyan országban, ahol a tinédzserek közötti öngyilkosság, az alkoholizmus, a válások aránya nemzetközi mértékben is rendkívül magas, nem biztos, hogy minden alapot nélkülöz az, ha sokan új érzelmi kötelékekben próbálnak segítséget keresni az eredeti rokoni kötelékek által kínált esetleges érzelmi sivárság, megoldatlan élethelyzetek ellen. Természetesen minden ilyen változás fájdalommal is járhat, mégis alapvetően egy felnőtt kori, tudatos döntésén alapul, amelyet az államnak nem lehet feladata bírálni és szabályozni. (Ne felejtjük el itt azt sem, hogy a „történelmi” népegyházak, a kisközösségek zömével ellentétben, már csecsemő, illetve gyermekkorban elvégeztetik a „beavatási szertartást” – keresztség, első áldozás, bérmálkozás, konfirmáció –, amelyben a dolgok természeténél fogva az érett gondolkodásból fakadó tudatosság igen kis szerepet játszhat.) Mindent egybevetve azonban, egyetlen itt említett esettel kapcsolatban sem állnak rendelkezésünkre egzakt tudományos vizsgálati szempontok (kérdéses, hogy egyáltalán léteznek-e ilyenek), következésképpen adatok sem. A regisztrációs törvény ilyenformán teljesen inadekvát eszköz a probléma kezelésére.

Az állítólagos visszaélések kiküszöbölésére való hivatkozás mindig is hatásos és kedvelt érv volt az Ltv. módosítása mellett. Az eredeti elképzelés ezen az alapon a bejegyzett egyházak mintegy 80–90 százalékát

fosztotta volna meg jogi státuszától, minden törvényes ok nélkül. Az egymásnak ellentmondó kijelentések és a minden valóságos alapot nélkülöző elképzelések arról tanúskodnak, hogy az állítólagos visszafordításokra való hivatkozás nem fedi a törvénymódosítás mögötti valódi szándékokat.

Az európai jogharmonizációs kívánalmakra történő hivatkozás. A törvény módosításával kapcsolatban mind ez ideig érvként hangoztatott európai jogharmonizációs kívánalmakra történő hivatkozás szintén megjelenik az indokolásban. Sajnos, ebben a tekintetben csupán az úgynevezett „szekta-kérdésben” megfogalmazott európai ajánlások keltették fel a törvénykészítők figyelmét, a korábban vázolt normák nem. Noha az Európai Unió valójában nem fogalmazott meg semmiféle európai jogharmonizációs elvárást ezen a téren, létezik két jelentősebb európai ajánlás, amely az úgynevezett „szekta-kérdéssel” foglalkozik. Ahogy azonban látni fogjuk, ezek sajnálatos módon nem jelentésükkel összhangban kerültek „felhasználásra” a törvénytervezet készítésekor.

1. Az Európai Unió Parlamentjének 1996. február 29-i határozata

Az állásfoglalást a javaslat szó szerint idézi a módosítás melletti érvként. Eszerint az állásfoglalás „arra szólítja fel a tagállamok kormányait, hogy »kellő megfontoltsággal adományozzák az adókedvezményt és jogi védelmet biztosító vallási szervezeti státuszt, illetve indokolt esetben vonják azt meg a titkos vagy büntetendő gyakorlatot folytató csoportosulásoktól«. Az EP idézett állásfoglalása egy franciaországi „vallási” szervezet 16 halálos áldozattal járó tettének apropójából született. Erre a tényre maga a dokumentum kifejezetten hivatkozik is. Az állásfoglalás mindenekelőtt leszögezi, hogy a vallási és egyéb szekták (nem pejoratív értelemben használva a kifejezést) többsége teljesen törvényes tevékenységet folytat, és *egyformán* jogosult az Emberi jogok európai egyezménye által biztosított vallásszabadságra. Fenntartásait a dokumentum kizárólag azon csoportosulásokkal szemben hangoztatja, amelyek „tiltott vagy az emberi jogokat sértő tevékenységet folytatnak vagy bűncselekményeket követnek el”. Ezen címszó alatt az állásfoglalás a következő bűncselekményeket említi: „bántalmazás, kínzás, szexuális visszaélés, jogellenes fogva tartás, rabszolgaság, agresszív magatartásra vagy fajgyűlöltre való bátorítás, adócsalás, törvénytelen pénzügyi tranzakciók, fegyver- és kábítószer-kereskedelem, a munkajog megsértése, törvénytelen gyógyászat stb.”

Az a tény, hogy ez az állásfoglalás semmiképpen nem használható a hatályos magyar törvény szigorítá-

sánál hivatkozási alapként, nyilvánvaló egyfelől abból, hogy Magyarországon gyakorlatilag nem létezik olyan bejegyzett közösség, amely az említett bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható lenne. Erre történt már említés a törvénytervezet szakmai koncepciójában is. Emellett a hatályos törvény és a létező büntető- és polgári jogi eszközök – hiszen itt nyilvánvaló bűncselekmények elkövetéséről van szó – egyértelműen biztosítják az EP-állásfoglalásban említett lehetőséget az ezen tevékenységet folytató csoportosulások kiszűrésére.

Ennek tükrében az a tény, hogy az ajánlás különösen hangsúlyozza a kisközösségek („sects”, „cults”) és a nagyobb egyházak közötti teljes egyenlőséget, éppen arra világít rá, hogy a vallási mezben elkövetett egyes szélsőséges jelenségeket – még ha ténylegesen vannak is ilyenek – nem lehet fölhasználni az egyházak közötti diszkrimináció erősítésére.²⁰

2. Az Európa Tanács 1999. június 22-i ajánlása

Az egyéb európai normákat leszögező állásfoglalások, illetve jelentések – ahogy arról már korábban említés történt – szintén egyértelművé teszik, hogy az EP-határozat semmiképpen sem a magyarországi módosító törekvések megerősítéseként olvasható, hanem éppen azokkal szemben. Ezt erősíti meg az Európa Tanács 1999. június 22-i ajánlása is. Az ajánlás – hangsúlyozva azt, hogy tudatában van az EP-határozatban is említett bűncselekményeket elkövető csoportosulások által felvetett problémáknak – kifejezetten leszögezi, hogy „szükségtelen meghatározni azt, hogy mi a »szekta«, illetve eldönteni, hogy egy szektának tartott csoportosulás vallás-e vagy sem”. Ebből következően a dokumentum is mindvégig a meghatározás tág kereteit nyújtó „*vallási, ezoterikus vagy spirituális*” természetű csoportosulásokként beszél ezekről a közösségekről. (E meghatározások figyelemre méltók abból a szempontból is, hogy milyen ingoványos terepre merészkedik az, aki törvényben kívánja szabályozni a vallás fogalmát.)

Egyetlen számon kérendő kívánalomként az ajánlás azt jelenti ki, hogy minden közösségnek a demokratikus társadalmak elveivel összhangban kell tevékenykednie és tisztelniük kell a törvényt. Mindezek foganatosításaként az ajánlás az általános büntető- és polgári jogi rendelkezések következetes használatára hívja fel a tagállamok kormányait.

Az ajánlás távolról sem ad tehát ösztönzést diszkriminatív törvénykezésre, ellenkezőleg: az „új vallási csoportosulások iránti olyan viszony” ápolására hívja fel a kormányokat, amely „megértést, toleranciát, párbeszédet és konfliktusmegoldást idéz elő”. Emellett kifejezetten figyelmeztet arra, hogy az egyes kormá-

nyoknak „határozott lépéseket kell tenniük minden olyan jelenséggel szemben, amely a vallási vagy spirituális csoportok diszkriminációjához vagy marginalizációjához vezet”. Az ajánlás nem véletlenül használja a „marginalizáció” kifejezést is, hiszen sok esetben a bevettől eltérő világnézetet valló állampolgárok csoportját a nyilvánvaló diszkriminációnál enyhébb módon jelentkező marginalizálással, a társadalom perifériájára szorítással is fokozatosan megbélyegzett helyzetbe lehet hozni.

Amellett, hogy a törvénymódosítás sürgetői az európai normákat jelentésükkel ellentétben használják fel törekvésük alátámasztására, említést érdemel az is, hogy az ET-ajánlás azon része viszont, amely a kisközösségek marginalizációját és az esetleges visszaéléseket információs központok létrehozásával tekinti megközelíthetőnek, eddig nem kapott figyelmet a kormányzat részéről. Az ajánlás olyan központokról beszél, amelyek az információkat semleges módon, kormányzattól és egyházaktól függetlenül gyűjtik, és csak azután terjesztik, miután az érintett feleknek lehetőségük volt arra, hogy véleményt nyilvánítsanak azok objektivitásáról. A törvény módosítására eddig fordított rengeteg energiát ilyen információs központ felállításába kellene fektetni – összhangban az európai ajánlásokkal.

Az az eddigiekben vázolt tény, hogy az Ltv. módosító javaslata mennyire ellentétes a létező nemzetközi normákkal, diplomáciai megerősítést is kapott az EBESZ 2000 októberi konferenciáján. Ez alkalommal az Egyesült Államok küldöttségének hivatalos állásfoglalása felszólította a magyar kormányt arra, hogy ne térjen el az EBESZ-tagállamok által elfogadott elvektől az egyházak bejegyzését szigorító törekvéseivel. Az állásfoglalás kijelenti, hogy a magyar javaslat korlátozná a vallásszabadságot, alapot adva bizonyos privilegizált egyházak körének kialakulásához. Noha a dokumentum elismeri, hogy szükség van az olyan csoportok elleni védekezésre, amelyek a vallásszabadsággal visszaélve illegális tevékenységet folytatnak, egyben kijelenti azt is, hogy mindez a már jól bevált büntetőjogi és polgári jogi eszközök hatékony alkalmazásával, nem pedig a regisztrációs eljárásnak a kisegyházakat diszkrimináló szigorításával érendő el.²¹ Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma által kiadott éves emberi jogi világlejelentésnek a diszkriminatív magyar egyházpolitikát elítélő kitétele, s az a média-visszhangot kiváltó tény, amely szerint az Egyesült Államok Kongresszusának EBESZ Helsinki Bizottsága bekérte a magyar nagykövetet, szemléletesen világít rá arra a tényre, hogy a magyar kormány messzire eltért a vallásszabadság gyakorlásával kapcsolatos, nemzetközi egyezményekben is szabályozott normáktól.

Ahogy azt fentebb említettem, az Ltv. módosítása körüli zavar egyik legfőbb oka az, hogy a „base-level entity” státusz elérhetővé tételét szabályozó rendelkezések keverednek a „multi-tiered system” irányába mutató elvekkkel. Tény, hogy az egyházak központi költségvetésből történő támogatása, a különböző adó- és vámkedvezmények stb. felveti a kérdést, hogy vajon minden „újszülött” közösségnek juttatni kell-e ezen kedvezményekből, nem volna-e helyesebb többlépcsősé tenni az egyházak és az állam közötti viszonyt. A kérdéssel véleményem szerint is szóba kell állni.²² Ami az egyházak központi költségvetésből történő hitéleti támogatását illeti – a jelenlegi egy százalékos felajánlás rendszere is tartalmazza még ezt az elemet –, az állam és egyház szétválasztásának a magyar nemzeti liberalizmus által is vallott elvéből az következik, hogy a lelkiismereti meggyőződés közösségi formában történő gyakorlását a közösség tagjainak vagy szimpatizánsainak önkéntes adományai tartsák fenn, ne pedig az állam. Az Ltv. hatályban lévő rendelkezése egyébként ugyanezt mondja ki. Érdekes módon azt a tényt, hogy az egyházfinanszírozási gyakorlat egy évtizede ellentétben áll az Ltv. ezen rendelkezésével, még senkinek sem jutott eszébe kifogásolni a törvény szigorításáért küzdők táborából. Sajnálatos, hogy egy ilyen felvetés automatikusan az egyházellenesség vádját vonja maga után, noha jó néhány, komoly demokratikus hagyományokkal rendelkező európai országban létezik ilyen gyakorlat. Amennyiben azonban – különböző politikai megfontolásokból – nem kíván az állam lemondani erről, úgy a vallási meggyőzések közötti diszkrimináció elvét sértene az, ha az egyházaknak csak egy bizonyos köre részesülne hitéleti célú támogatásban.

Az egyházak nonprofit, közcélú tevékenységét méltányló anyagi kedvezmények egy másik problémát jelentenek. Ebben az esetben valóban fölmerülhet az, hogy csak azon egyházak kaphassanak bizonyos anyagi kedvezményeket, amelyek valóban végeznek ilyen jellegű tevékenységet. Természetesen itt is nagyon körültekintően kell eljárni, hiszen a szervezet nonprofit volta után járó kedvezmények az egyház súlyától, szerepétől, tevékenységétől függetlenül minden közösséget meg kell hogy illessenek, ahogyan arról például a holland szabályozás is rendelkezik.

A közhasznú tevékenység után járó esetleges kedvezmények esetében viszont nagyon alapos, egzakt vizsgálat nyomán lehet csak megállapítani azokat az ismérveket, amelyek alapján az állam, a diszkrimináció veszélye nélkül, különbséget tehet az egyházak között. A kormányzat eddigi gyakorlata e tekintetben – mely a történelmi honosság alapján állapított meg

rangsor az egyházak között –, mondanom sem kell, mennyire nem felel meg ennek a kívánalomnak.²³

A figyelmen kívül hagyott tény azonban mindegyiknél az, hogy az Ltv.-nek semmi köze az egyházak anyagi támogatásához. A „base-level entity” státusz hozzáférhetőségét szabályozó törvénynek nem is lehet ehhez köze. A két dolgot, az egyházak finanszírozásának kérdését és a regisztrációt teljesen el kellene választani egymástól a fentiek szellemében. Ebben az esetben nem járna megbotránkozással a regisztráció automatizmussá tétele, hiszen az nem feltétlenül vonna pénzügyi konzekvenciákat is maga után. Ezáltal részben el lehetne kerülni a „multi-tiered system” felé való kacsingatás kísértését is.

Sajnos azonban, csak részben. Ahogy az a kormányjavaslat indoklásában és a módosítást kísérő polémiában is jól látható volt, a törvény szigorításának szimbolikus, a „történelmi” egyházak tekintélyi státuszát megerősítendő oka is volt.²⁴ Gyakran történik utalás ezzel kapcsolatban a némely európai ország által követett modellre, amelyben többlépcsős az állam és az egyházak viszonya, létezik az elismert, bevett egyházak kategóriája. Amellett, hogy a regisztrációs törvényt – ahogy a fentiekben láthattuk – egy ilyen jellegű változtatás bevezetésére egyszerűen nem szabad igénybe venni, ez a törekvés nyilvánvaló ellentétben áll a magyar jogfejlődés hagyományával is. (Amellett, hogy számos európai ország viszont egyáltalán nem ismeri az egyházak közötti kategóriák rendszerét.)

A magyar polgári átalakulás sarokköve az állam és egyház teljes szétválasztásának eszméje volt. Jól ismert Eötvös József, Kossuth Lajos és Deák Ferenc véleménye ezzel kapcsolatban, akik egyenesen az amerikai modell átvételét tartották kívánatosnak. Az egyházak közötti különbségtétel megszüntetése 1947-ben az 1848-as és 1895-ös rendelkezések szerves folytatása, a nemzeti liberális gondolat gyümölcse. Független tehát a később gyökeret vert kommunista diktatúrától. Az, hogy a hivatalosan ateista diktatúra természeténél fogva nem ismerte el az egyházak közötti különbségtételt, mivel ideológiája – a korábbi „keresztény Magyarországgal” ellentétben – nem valamelyik egyházra támaszkodott, nem változtat ezen a tényen. A magyar egyházügyi szabályozás ennek megfelelően – szerencse a szerencsétlenségben – radikálisan szakított a korábbi idők gyakorlatával, és nem járta be – nem kellett immár bejárnia – azt az utat, amelyet számos más, példaként emlegetett állam megtett a középkorból örökölt, a huszadik századi emberi jogi normákkal szöges ellentétben álló egyházpolitikai normák leépítésében.

Történelmietlen és mesterkélt dolog lenne most visszaforgatni az idő kerekét és felépíteni egy olyan

modellt, amely már több európai országban is teljesen lebomlott. Ez éppen ellentétes folyamat lenne azzal, ami az európai országokban az elmúlt évszázadban végbement. Még az ebben a tekintetben konzervatívnak számító – és az Ltv. módosításáért küzdők által bevallottan modellnek tekintett – Ausztriában is megfigyelhető ez a tendencia, az eleinte csak a katolikus egyház számára fenntartott privilegizált egyházi státusz hozzáférhetőségének fokozatos kitérésével. Ugyanilyen szemléletes példa Spanyolország is, ahol csak az 1970-es évek derekán szűnt meg annak a Vatikánnal kötött konkordátumnak az érvényessége, amely még állami kötelezettséggé tette a katolikus egyházi testületek döntéseinek és az egyházi ünnepeknek a betartatását, valamint az egyházi tanításokkal ellentétes sajtótermékek betiltását. Az 1970-es évek végén megszavazott alkotmány és az ekkortájt életbe lépett új konkordátum ugyan még mindig privilegizált helyzetet biztosít a katolikus egyház számára, azonban már messze nem olyan mértékben, mint a Franco-rezsim alatt. E két példából is nyilvánvaló, hogy a némely európai országban jelenleg fennálló „multi-tiered system” az állam világnézeti semlegességéért folytatott évszázados küzdelem sajátos kulturális és történelmi adottságok által meghatározott stádiumának számít. Vitán felül áll, hogy egy ilyen modell az állam világnézeti semlegességének elvével kompromisszumos viszonyban áll, vagy legalábbis nem az ideális forma ennek biztosításához. Annak csak örülhetünk, ha bizonyos európai országoknak sikerült ezt a kompromisszumot az évtizedek során többé-kevésbé körülbástyázni a semlegességet biztosító rendelkezésekkel, és így is biztosítani tudják jogrendjük kompatibilitását az emberi jogi egyezményekben kinyilvánított normákkal. (Nem mellékes az sem, hogy a nyugat-európai országok politikai és egyházi tényezői kétségkívül sokkal mélyebb demokratikus hagyománnyal és érzékenységgel rendelkeznek, mint hazai „társaik”.) Mindezek mellett azonban az állam semlegességének elve szempontjából teljesen ésszerűtlen és inkonzisztens lépés volna visszanyúlni egy olyan modellhez, amelyet az ország – és számos európai ország – társadalmi és jogfejlődése szerencsés módon már régen túlhaladott.

Annál is inkább, mivel semmilyen ok nincs, amely egy ilyen törekvést alátámasztana. Az egyházak tekintélye, szerepe és valódi támogatottsága a lakosság egészét véve minimális.²⁵ (A várható népszámlálási – „virtuális” – eredmények ezen a tényen nyilvánvalóan nem változtatnak.) Megállapítható az is, hogy az állampárttal való összefonódottság és a beépítettség az egyházak – nem csupán a „történelmi” – erkölcsi hitelét is erőteljesen megtépázta.²⁶ A múlttal való – eddig be nem következett – elszámolás nélkül

erkölcsileg is meglehetősen kétes dolog volna mely egyház számára privilegizált státuszt biztosítani. A tények nem igazolják azt a történelemszemléletet sem, amely az egyházak múltbéli tevékenységét minden kritika nélkül kezeli. Igazán alapos, elfogulatlan kutatás nem született ebben a témában a közelmúltban, ehelyett politikai és hatalmi megfontolások alapján kreált, rózsaszín felhőbe burkolt, nosztalgikus hangulatkeltés határozza meg sokak hozzáállását. Közismert tény ugyanakkor, hogy az elmúlt évszázadok során a ma „történelminek” aposztrofált egyházak közül kerültek ki a lelkiismereti és vallásszabadság legfőbb ellenzői, s az sem képezi vita tárgyát, hogy a polgári átalakulással szemben ugyancsak ezen egyházak némelyike igen komoly ellenállást fejtett ki, ahogy az egyházi nagybirtokokhoz való ragaszkodás tragikus szerepe megint csak ismert tényező a „hárommillió koldus országának” fenntartásában. Történelmietlensége mellett tehát teljesen indokolatlan és visszás is minden olyan kísérlet, amely mesterségesen ismét kitüntetett státusszal ruház fel bizonyos egyházakat és a „multi-tered system” visszaállítását tartja kívánatosnak.

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ ESKÜVŐJE: ÚTBAN A POLGÁRI ÁTALAKULÁS FELÉ

Sajnálatos, hogy az egyházak bejegyzésének tisztán szakmai kérdése politikai megfontolások terepévé vált. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a kisközösségek és a társadalmi béke megháborításával járó fenti törekvés mögött nem szakmai, hanem politikai és ideológiai indokok húzódnak meg. „Egész Európa egy nagyszabású történelmi és szellemi kiigazítás előtt áll”, jelentette ki nemrégiben a magyar miniszterelnök, majd világossá tette, mit is ért ezen: „Semmi szükség arra, hogy Magyarországon új erkölcsi rendszereket fabrikáljanak, mert a személyes felelősségre épülő kétezer éves keresztény erkölcsiség elegendő a jó erőinek mozgósítására.” Ennek jegyében szögezte le ugyanő, hogy az „egyházak és a kormány között egy közös meggyőződésen alapuló szövetség áll fenn”,²⁷ s ugyanezért vette Semjén Zsolt védelmébe azt az egyházi főméltóságot, aki a katolikus magyar államiság visszaállítását hirdette meg.²⁸ „Kísértet járja be Európát” – a „keresztény államiság” kísértete. Nemrégiben Joseph Ratzinger, a Hittani Kongregáció nagy befolyású prefektusa az Alapvető jogok európai kartáját vallási semlegessége miatt kritizálta, mert úgymond az európai kultúrának olyan sajátos vallási jegyei vannak, amelyeket szerinte a jog segítségével is őrizni kell.²⁹ Ugyanő korábban azt kárhóztatta, hogy „a

szentnek», a vallási tekintélynek nincs többé szerepe a jogban, az Isten iránti tisztelet nem jogi érték többé, ehelyett a társadalmak teret adtak a korlátlan szólás- és véleményszabadságnak”. Megállapította, hogy a politika és a jog jelenlegi válságának az az oka, hogy a társadalmak föladták azt az elvet, amely szerint a vallás a jog forrása, és eltűntek a jog keresztény hagyomány által ihletett alapjai (például a vasárnap intézményének megtartása).³⁰ Miután az ellenzéki pártok – az egyházügyi törvény módosításának bukása után – a kormány részéről szó szerint abban a kritikában részesültek, hogy a Vatikánnak már beígért módosítást tettek lehetetlenné, s miután a kormánypárt elnöke rögvest hivatalba lépése után sajnálkozását fejezte ki a kudarc miatt a legnagyobb hazai egyház főméltóságnál, nem alaptalan a feltételezés, hogy az egyházügyi törvény módosítása valójában a történelmi egyházakkal kötött szövetség egyik tárgya. Ezt a feltételezést megerősíti a „történelmi” egyházaknak a módosítás kudarcá feletti sajnálkozása is.

Az egyházügyi törvény szigorítása Magyarország „történelmi és szellemi kiigazításának” képezi részét. Egy olyan programnak, amely a „jog keresztény hagyomány által ihletett alapjainak” visszaállítására, a magyar polgári átalakulás eredményeinek visszaépítésére törekszik. Ennek legszemléletesebb bizonyágaként a vezető kormánypárt legújabb egyházpolitikai tervzetében a törvény szigorításának változatlan szándéka már kéz a kézben található az egyházi esküvő polgári érvényességének bevezetésével. Attól tartok, nem minden tudatosság nélkül. Az egyházak közötti egyenlőség – az állam világnézeti semlegességének egyik próbaköve – elismerése felé vezető út egyik mérföldkövének tartott, az 1947. évi XXXIII. törvénycikk által betetőzött, 1895. évi XLII. törvénycikket ugyanis éppen a kötelező polgári házasságról szóló, a polgári átalakulás sarokkövének minősülő (lásd például Deák, Eötvös és Kossuth véleményét), 1894. évi XXXI. törvény megszületése előzte meg! A kormány azzal, hogy most a modern, liberális államnak ezt a pillérét is fel kívánja számolni, e történelmi analógia segítségével egyértelműen megrajzolhatóvá tette „repülési” irányát.

A kormányzat által kvázi bevettként kezelt egyházak és a kisközösségek közötti különbségtétel újabb eleme ebbe a javaslatba is be van kódolva. Azt olvashatjuk ugyanis, hogy az állam csupán a „megfelelő szervezeti és intézményes struktúrával rendelkező” egyházak „templomi esküvőit fogja érvényesnek tekinteni”. Nincs válasz arra, hogy ki és mi alapján fogja azt eldönteni, mely egyházak tartoznak majd ebbe a kategóriába, azonban ha a kormányzat által eddig alkalmazott gyakorlatot vesszük alapul – amely a felekezetek történelmi honosságá alapján rangsorolta a

közösségeket –, nyilván a kisegyházak tömegei lesznek kiszorítva ebből a kiváltságból is.

Nyilvánvaló, hogy a tervezett változtatással az anyakönyvezési rendszert és számos vonatkozó jogszabályt is át kellene alakítani, ami óriási munkával és pénzkiadással járna. Mindezek indokaként a tervezetben csupán az olvasható, hogy a változásra azért van szükség, mert a „vallásos polgárok számára mára anakronizmussá vált az anyakönyvvezető előtti házasságkötés kötelezően ünnepélyes jellege”. Emellett pedig az „állam semlegességével sem egyeztethető össze egy családi esemény kötelező ünnepeltetése”. Világos, hogy ezeknek az érveknek nem sok közük van a valósághoz. Egyrészt, ma már a polgári esküvő ünnepélyes keretei – zene, szónoklat – csupán fakultatív jellegűek. Arról sincs szó, hogy az állam kívánná valamilyen módon kisajátítani a két ember közötti lelki közösség létrejöttének megállapítását. Aki úgy gondolta, eddig is az egyházi – vagy éppenséggel a saját elgondolása szerinti – esküvőt tartotta az igazinak. Mindenki előtt ismert azonban, hogy a házasságkötés az állam polgári jogi rendje szempontjából is változást eredményez. A házasságkötés ténye az állam szempontjából emiatt a változás miatt bír jelentőséggel. Ezért van szükség arra, hogy az állam ezt a tényt – és ennek esetleges megszűntét – regisztrálja. Azzal, hogy egy, az állami jogrend szempontjából relevanciával bíró állapot létrejöttének és megszűntének megállapítását az állam kiadja a kezéből és az egyházakra bízza, semlegességének egy fontos eleméről mond le. Nem véletlen tehát, hogy a múlt század polgári átalakulásának során oly fontosnak tartották ezt a kérdést.

A tervezet készítői természetesen ebben az esetben is hivatkoznak európai példákra. Ez azonban csupán azt a célt szolgálja, hogy a kérdés valódi természetéről elterelje a figyelmet. Egyfelől ugyanis számos ellenkező európai példát is fel lehetne hozni, másfelől pedig a hivatkozott államokban – Anglia, Dánia – államegyház van, ami a magyar jogfejlődéstől és az alkotmány felfogásától teljesen idegen. Az USA államainak sokat emlegetett házasságjogi szabályozása pedig, amely állítólag szintén elfogadja az egyházi esküvő érvényességét, gyakorlatilag nem jelent mást, mint a jelenleg hatályos magyar processzus pusztán praktikusabb intézését. Vagyis itt sincsen házasság a polgári hatóságok előzetes engedélye és utólagos jóváhagyása nélkül.

Az intézmény „újraegyháziasítása” számos gyakorlati problémát is felvet. A katolikus egyházjog például nőknél már 14, a fiúknál pedig 16 éves kortól engedélyezi a házasságot, szemben a magyar házasságjogi rendelkezésekkel. Az egyházjogi rendelkezések szellemével azonban nem állna összhangban az, ha az

állam csak felemás módon, bizonyos kérdésekben igen, bizonyosakban pedig nem ismerné el az egyházi rendelkezéseket.³¹ Azaz, egyéb jogszabályokat is az egyházi rendelkezésekhez kellene igazítani. Hasonlóan problémás eset állhat elő a katolikus házasságok válási szándéka esetén. A katolikus teológia és egyházjog csak nagyon szigorú feltételek esetén ismeri el a válást. A házasság egyike a vallott szentségeknek, így nem bontható fel és nem ismételtető meg. Azaz, ha egy házaspár az egyházi tanítás ellenére felbontja házasságát, az az egyház szemében nem jelent semmit, a szentség továbbra is fennmarad. Mi lesz a szentséggel ez esetben szükségszerűen együtt járó polgári jogi következményekkel? Vajon azoktól sem szabadulhatnak meg a házasságok? Mivel a fentiekből következően az esetleges újravezetést sem ismeri el az egyház, így a mégis ezt az utat választók az egyház mellett az állam szemében is a törvénytelen többnejűség állapotába kerülhetnek. Valóban óriási lépést tenne ezáltal a kormány az egyházjog és a polgári jog, a szakrális és a világi jog összekapcsolása, egymással való szankcionálásuk lehetőségének megteremtése felé.

Ez a lépés kétségkívül teljes összhangban áll Európa és az ország „történelmi és szellemi kiigazításának” *kísértetével*. (Nem minden jelentőség nélküli a tény, hogy a Szentszék sietett támogatásáról biztosítani ezt a javaslatot is.) Az egyházügyi törvény tervezett átalakítása, az állam és az egyház közötti viszony – lényegében – többlépcsős tételre irányuló törekvés illeszkedik a polgári átalakulás eredményeinek leépítését célzó folyamatba. Sajnálatos, hogy miközben a rendszerváltozás időszaka példátlan lehetőséget nyújtana a magyar nemzeti liberalizmus hagyományának újraélesztésére, az „ezeréves magyar államiség” tragikus tetteinek jóvátételére, addig sokan éppen ezeket a hibákat akarják piedesztálra emelni. Pedig csak néhány éve volt, hogy hallottuk: az „állam világnézeti semlegességét a vallásszabadság előfeltételként tekintjük: az állam nem azonosulhat egyetlen világnézettel és nem fonódhat össze intézményes világnézettel hordozó szervezettel sem”.³²

JEGYZETEK

1. *Freedom of Religion or Belief: Laws Affecting the Structuring of Religious Communities. ODIHR Background Paper for the OSCE Review Conference*, September, 1999/4.
2. Az előbbivel kapcsolatban lásd például SEMJÉN Zsolt nyilatkozatát, Népszabadság, 1998. június 16. Az utóbbiról DÁVID Ibolya nyilatkozott, Népszabadság, 2001.
3. Herényi Károly, az MDF országgyűlési képviselője például nemrég kijelentette, hogy az MDF mindenképpen

- érvényt kíván szerezni a 100 éves honosság feltétele kívánalmának.
4. Az *Európai Unió hivatalos állásfoglalása, EBESZ Human Dimension Review Conference*, 1999. szeptember, Bécs.
 5. „Európában a kereszténység olyan ágazatainak sokasága létezett már a tizenhatodik és tizenhetedik században is – pl. a kvékerek, anabaptisták, lutheránusok, kálvinisták és presbiteriánusok –, amelyeket akkor különösnek és radikálisnak tartottak, de amelyek ma már gazdag és nagyra becsült történelmünk részét alkotják. Érdekes módon, ezek az egykor üldözött és eretneknek bélyegzett mozgalmak az egyházi státuszt elnyerve szintén hajlamosak elfeledkezni saját múltjukról és a vallási tolerancia elvéről. Emellett ugyanakkor tanúi lehettünk annak is, ahogyan egy kor hivatalos egyháznak számító hitvallások – forradalmi vagy békés úton – elvesztették korábbi státuszukat.”
 6. A téma időszerűségét jelzi, hogy az EBESZ júniusban külön szemináriumot hívott össze a kérdés vizsgálatára (*Freedom of Religion or Belief: Challenges to Law and Practice*, Rotterdam, 2001. június 26.). A szeminárium szakmai háttéréről az OSCE-ODIHR Advisory Panel of Experts on Freedom of Religion or Belief, azaz az EBESZ szakmai tanácsadó testülete gondoskodik, amelynek társelnöke Cole Durham, az e tanulmányban is többször említett ODIHR-tanulmány összeállítója.
 7. A témával kapcsolatos elsőrangú forrásmunka egyebek között, Paul G. KAUPER, /Stephen C. ELLIS, *Religious Corporations and the Law*, 71 Mich. L. Rev. 1499, 1510 (1973); *The European System for the Protection of Human Rights*, eds. R St. J. MACDONALD, F. MATSCHER, H. PETYOLD, Dordrecht, 1993; Bahiyyih G. TAHZIB: *Freedom of Religion or Belief: Ensuring Effective International Legal Protection*, Cambridge, 1996; Malcolm EVANS: *Religious Liberty and International Law in Europe*, Cambridge, New York, 1997; P. van DIJK, G. J. H. van HOOFF: *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Deventer, 1990; van der VYVER, John Jr. WITTE, *Religious Human Rights in Global Perspective: Legal Perspectives*, The Hague, 1996.
 8. UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.1 (1989) (adopted by the UN Human Rights Committee on 9 November 1989), reprinted in UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 26 (1994).
 9. UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.4 (1993), reprinted in UN Doc. HRI/GEN/1/Rev. 1 at 35 (1994).
 10. *OSCE/ODIHR Human Dimension Seminar on Constitutional, Legal and Administrative Aspects of the Freedom of Religion. Consolidated Summary*, Warsaw, 16–19. Április 1996.
 11. A bécsi utótálalkozó záródokumentuma, 16. 4. elv.
 12. Az egyházügyi szabályozás sok más vonatkozásában a két ország természetesen nem példa, csupán ebből a kiragadott szempontból.
 13. Ahogy minősült is: a már említett EBESZ Human Dimension Review Conference alkalmával mind az Európai Unió, mind az Egyesült Államok elítélte a törvény szigorítására irányuló kormányzati törekvéseket.
 14. *General Comment No. 22 of the UN Human Rights Committee* promulgated in 1993, paragraph 2.
 15. Erre emlékeztet az Ltv. módosítására 2000 decemberében benyújtott – azóta már visszavont – szocialista párti, egyéni képviselői javaslat egyik eleme, amely azt kívánta volna meg, hogy a bejegyzéskor nyilatkozni kelljen arról is, hogy milyen közhasznú tevékenységet kíván végezni az adott egyház. Ez a feltétel szintén elmulasztotta figyelembe venni azt az elvet, hogy a bejegyzés nem az egyházak közhasznú tevékenységének jutalma, hanem a vallásszabadság elvéből következő alanyi jog.
 16. A 100 év, illetve a 10 000 fő nyilvánvalóan az adott közösség társadalmi beágyazottságát, támogatottságát, történelmi „eredményeit” lett volna hivatott lemérni. Ezek azonban nem a „base-level entity” státusz megadásánál, hanem a „multi-tiered system” kialakításánál szóba jövő feltételek.
 17. Semjén Zsolt kedvelt példája, a Boszorkány Egyház esete az esztergomi érsekkel, extrém volta ellenére ugyancsak nem lehet érv ebben a kérdésben. Ugyanis nyilvánvalóan egy szélsőséges esettel kívánja elfogadhatóvá tenni azt, hogy az Ltv. az egyházak „rangja” közötti mérlegelés terepe, vagyis a „multi-tiered system” kialakításának eszköze legyen.
 18. SEMJÉN Zsolt nyilatkozata, Népszabadság, 1998. június 26.
 19. SCHANDA Balázs nyilatkozata, Napi Magyarország, 1999. október 21.; Magyar Hírlap, 1999. november 2.
 20. Különös jelentőséget ad ennek az a tény, hogy nemrég az Európa Parlament éppen a Vatikánt ítélte el az egyházon belüli szexuális visszaélésekkel szembeni tétlenségéért és hallgatásáért („Sexual abuse of nuns – call for justice”, B5-0261/2001, B5-0272/2001, B5-0280/2001, B5-0298/2001.)
 21. *Statement of Freedom of Thought, Conscience, Religion or Belief*, OSCE Implementation Conference, Warsaw, 23 October, 2000.
 22. A probléma megoldása azonban az egyházfinanszírozási törvényre tartozik, s nem az Ltv.-re. Az előbbi törvény tervezett átalakítása során érdemes volna tekintetbe venni az itt is említett elveket, s ezzel nagymértékben tisztulna az egyházak szabályozása körüli helyzet.
 23. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy annak megállapítása is körülményes és ellentmondásos, hogy vajon mely egyház végez létszámarányához képest jelentősebb közhasznú tevékenységet. Tipikus érvként szokott elhangozni például némelyik egyház kórházfenntartó tevékenysége, noha jól tudjuk, hogy a kórházakat valójában az állam finanszírozza. Tapasztalhatjuk azt is, hogy a kis-egyházak több esetben hátrányos megkülönböztetésben

részesülnek szociális, illetve karitatív tevékenységre irányuló pályázatok elbírálásakor. Nemrégiben derült ki az is például, hogy a családügyi minisztérium csak a történelmi egyházak szociális intézményeinek karbantartását támogatja. Mindezek nyomán a kisegyházak mesterségesen lesznek kiszorítva számos olyan tevékenységi körből, amelynek híján aztán csekély közhasznú tevékenységükre lehet hivatkozni az anyagi kedvezmények megvonásánál.

24. Erről tanúskodik például Dávid Ibolya már idézett mondata a „történelmi egyházak és a szekták közötti különbségtételről”. Nagyon szemléletes ugyanakkor az a kijelentés is, amelyet Mádl Ferenc tett az unitárius egyház képviselői számára. Eszerint a köztársasági elnök „reményét fejezte ki”, hogy az egyházügyi törvény tervezett módosítása után az „unitárius egyház a történelmi felekezetek sorában elnyeri az őt megillető, méltó helyét” (Magyar Nemzet, 2001. március 3.).
25. Ennek a helyzetnek a megváltoztatásán természetesen nagy erővel dolgoznak: az egyházaknak a legkülönbözőbb jogcímenek juttatott anyagi támogatások, a millenniumi „zászlólengetések”, a kormány és a „Párt” által az egyházak felé tett demonstratív és szimbolikus gesztusok stb. stb., mind-mind az egyházak társadalmi presztízsét hivatottak növelni. Mindez azonban éppen olyan

mesterkéltséggel és felszínes, mint az a folyamat, ahogyan az ország krisztianizálása ezer éve végbement.

26. Szemléletesen vallott erről VÁRSZEGI Asztrik, pannonhalmi főapát a Lengyel Lászlóval készített *Beszélgetőkönyvecske*-ben, kijelentve, hogy a rendszerváltás küszöbén saját egyházának klérusa volt a kimúlófélben lévő rendszer utolsó bástyája.
27. A miniszterelnök beszéde a Reformátusok Világtalálkozóján, Népszava, 2000. július 1.
28. Új Ember, 2000. január 30.
29. Zenit News Agency (www.zenit.org), 2001. március 9.
30. Zenit News Agency, 1999. december 17.
31. Lásd például IVÁNCSY Balázsnak, az egri egyházmegye bírójának megjegyzését, HVG, 2001. május 26.
32. A mondat a Fidesz 1996-ban készült vitairatában található. Ekkor még éreztette hatását az a felfogás, amelyet a párt 1994-es programja tartalmazott, s amely szerint a „keresztény alapelvekre hivatkozó politikai alakulatok részéről erős az igény, hogy a nemzeti érzés mellett a vallással, az egyházakkal igazoljanak egy olyan politikát, amelyet meggyőző érvekkel nem sikerül alátámasztaniuk. A kormánykoalíció megpróbálja az egyházak prókatorának szerepét játszani. Mintha az ő támogatásuk és védelmük nélkül az egyházakat valamiféle új egyházellenesség, a »fehér ateizmus« fenyegetné”.